

УДК 343:340.65

DOI 10.37566/2707-6849-2020-3(32)-10

Катерина КАТЕРИНЧУК,
*професор кафедри приватного та публічного
 права навчально-наукового інституту
 права та сучасних технологій навчання
 Київського національного університету технологій
 та дизайну,
 доктор юридичних наук, доцент*

Ольга МАЦЮК,
*студентка Навчально-наукового гуманітарного
 інституту Таврійського національного університету
 імені В. І. Вернадського*

БУЛІНГ: ПРАВОВІ ТА СОЦІАЛЬНО- ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

В українському суспільстві останнім часом набула поширення проблема, яка існувала ще з давніх часів у людському середовищі – це цькування, приниження, завдання психічної та/або фізичної шкоди. Усе це в освітньому процесі назвали булінгом.

Дана проблема загострилася ще у ХХ ст. У зв'язку з поширенням булінгу до дослідження цієї проблематики звернулися багато науковців Європи, найвідомішим з-поміж яких є норвезький вчений Д. Ольвеус (Dan Olweus). Він зробив першу спробу крос-культурного дослідження цього явища, яке охоплює три основні складові: агресивну поведінку одного з партнерів спілкування

з негативними діями і наслідками; агресивну поведінку, що притаманна певній культурі, з типовими стереотипами поведінки, яка постійно повторюється; нерівність влади або сили [1].

За оцінками різних фахівців (Г. Гогіташвілі, К. Коллодей, М. Наріцин), найбільш суттєвою характеристикою названих явищ є те, що їх визначають тільки тоді, коли мають не одноразові, а систематичні, регулярно повторювальні прояви в поведінці та ставленні, які виходять за межі доброзичливих чи соціально-схвалювальних норм [2, с. 47].

Відповідно до ст. 173⁴ Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) булінг (цькування) – діяння учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі з застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого. Санкцією даної статті передбачено штраф від 850 до 3400 гривень, а також громадські роботи від 20 до 60 годин. До відповідальності за вчинення булінгу притягуються з 16 років. У разі недосягнення кривдником цього віку відповідальність за нього несуть батьки або особи, які їх замінюють. При цьому КУпАП передбачає відповідальність батьків не лише за своїх неповнолітніх дітей віком від 14 до 16 років, а й за малолітніх дітей віком до 14 років [3].

Кодекс доповнено новелою, яка встановлює адміністративну відповідальність за приховування випадків булінгу педагогічним, науково-педагогічним, науковим працівником, керівником або засновником закладу освіти, у вигляді накладення штрафу від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від 20 до 40 годин. Якщо правопорушення вчиняє підліток, який не досяг 16 років, ці штрафи платять його батьки [4]. Бо однією з головних проблем булінгу є мовчання та відчуття безпорадності.

Отже, на початку 2019 року в українському правовому полі з'явилося визначення поняття «булінг», запроваджене в так званому антибулінговому законодавстві, яке умовно складається з двох частин – покарання та профілактики [5].

Саме у цьому напрямі успіхи очевидні – за пів року працівники поліції склали 221 адміністративний протокол. Найбільше складено протоколів і розглянуто їх у судах Київської, Херсонської, Кіровоградської і Черкаської областей. Найменше відреагували на закон Закарпаття та Чернігівщина, де склали по одному протоколу [6].

Щодо кримінальної відповідальності, то дії винних осіб можуть кваліфікуватися за відповідними статтями Кримінального кодексу України (далі – КК України), це статті 126 «Побої і мордування», умисні тілесні ушкодження різного ступеня тяжкості (статті 121, 122, 125), ст. 129 «Погроза вбивством», ст. 296 «Хуліганство».

Метою статті є висвітлення проблеми булінгу, визначення правових і соціально-психологічних аспектів для подальшого запобігання та вдосконалення методів протидії цьому явищу.

Аналіз спеціальної літератури щодо визначення булінгу свідчить, що дослідники надають різні його визначення. Д. Ольвеус зазначає, що «булінг – особливий вид насильства, коли людина фізично нападає чи загрожує іншій людині, слабкій і безсилий, щоб ця людина почувалася наляканою, ізольованою, позбавленою свободи дій тривалий час» [1]. К. Плутницька розуміє «шкільне насильство, однією з форм якого є булінг, особливо коли на нього не реагують дорослі (вчителі, шкільні психологи, адміністрація установи, батьки), створює передумови формування особистості злочинця, адже з раннього віку у дитини, підлітка починає формуватися впевненість у безкарності своїх дій, відчуття всездозволеності» [7]. Отже, у визначенні Д. Ольвеуса йдеться про застосування насильства або погрози його застосування (психічне насильство), автор не згадує про «місце вчинення» та «суб'єкт вчинення». К. Плутницька значно обмежує коло осіб, які вчиняють це правопорушення, а також місце його вчинення.

Відповідно до Закону України «Про освіту» учасниками освітнього процесу можуть бути (ст. 52): здобувачі освіти – вихованці, учні, студенти, курсанти, слухачі, стажисти, аспіранти (ад'юнкти), докторанти, інші особи, які здобувають освіту за будь-яким видом та формою здобуття освіти; педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники; батьки здобувачів освіти; фізичні особи, які провадять освітню діяльність; інші особи, передбачені спеціальними законами та залучені до освітнього процесу в порядку, що встановлюється закладом освіти. Тим самим, це дошкільні навчальні заклади, школи, вищі навчальні заклади та ін.

«За результатами дослідження, проведеного Фондом ООН Юнісеф у 2017 році, 67 % дітей в Україні у віці від 11 до 17 років стикалися з проблемою булінгу впродовж останніх трьох місяців, а 24 % дітей стали жертвами цього явища. Найбільш вразливими до булінгу є сором'язливі, зі зразковою поведінкою діти, а також діти, які, в силу різних життєвих обставин, «замкнуті в собі», закриті для спілкування. Найчастіше діти піддаються цькуванню з боку однолітків за свій зовнішній вигляд, переконання, поведінку, а також через різні життєві обставини тощо). Результати опитування U-Report говорять про найрозповсюдженіші причини булінгу – ігнорування дорослими цькування (37 %). Відповідно до статистики Національної дитячої «гарячої лінії» більше 25 % дзвінків так чи інакше пов'язані з цькуванням [8, с. 5]. Деякі жертви булінгу не мають підтримки та залишаються сам на сам зі своєю проблемою, від цього страждають та намагаються або вчиняють самогубство.

Однією із причин виникнення булінгу серед підлітків є прагнення до подолання почуття неповноцінності, яке дитина переживає досить довго. Основні причини булінгу – психічні й психологічні травми агресора:

- самоствердження через насильство й т. п.;
- гормональні порушення в агресора: спонтанний гнів, страх, агресія;
- задоволення від насильства;
- заздрощі стосовно жертви;
- заступництво й підтримка агресора оточенням;
- нудьга, незайнятість;

– наслідування, моделювання перенесеного насильства.

Булінг залежно від специфіки групи відбувається в дуже різних формах, основними з яких є:

- фізична;
- психологічна (глузування, обзивання, клички, причіпки, погрози);
- інформаційна (дезінформація, плітки, виказування – наклеп, бойкот);
- матеріальна (псування особистих речей, дрібні крадіжки, рекет, вимагання, заподіяння шкоди здоров'ю, підстава);
- інтерактивна (кібербулінг);
- прихована [9, с. 2–3].

Із погляду психології, жертви булінгу переживають важкі емоції – почуття приниження і сором, страх, розпач і злість. Булінг вкрай негативно впливає на соціалізацію жертви, спричиняє неадекватне сприйняття себе (занижену самооцінку, комплекс неповноцінності, незахищеність); негативне сприйняття однолітків (відсторонення від спілкування, самотність, часті прогули у школі); неадекватне сприйняття реальності, підвищену тривожність, різноманітні фобії, неврози; девіантну поведінку (схильність до правопорушень, формування алкогольної, тютюнової чи наркотичної залежності [10, с. 108]. Булінг – це проблема не однієї дитини, а всієї групи.

Як зазначає П. Рандолл, «є очевидним, що жодна дитина не народжується з якимось особливим геном булінгу, який чекає на сприятливі обставини, щоб розпочати свою руйнівну дію. Більшість розуміє, що людина, яка поводить себе подібним способом є продуктом складних соціальних процесів, які через недосконале навчання і виховання, створюють антисоціальну особистість, схильну до агресивного маніпулювання іншими людьми, як правило, слабшими. До тих пір, поки моделі соціалізації (у тому числі й гендерної) будуть недосконалими, невідповідними розвитку сучасного суспільства, будуть виховуватися люди, які ставатимуть ініціаторами булінгу у школі, на робочому місці, в сім'ї [11, с. 73].

Ми поділяємо думку П. Рандолла, адже поведінка людини залежить від навколишнього середовища, а також від моделі сім'ї. При народженні всі люди однакові, а у процесі становлення особистості, тобто виховання, дитина набуває різних рис характеру, а також засвоює антисоціальну поведінку дорослих та стає агресивною, чинить булінг проти слабшого.

Факторами підвищеного ризику прояву жорстокої поведінки осіб є досвід попередньої агресивної чи жорстокої поведінки, вчинення щодо них у минулому фізичного чи сексуального насилля, піддавання насильству вдома чи в громаді, генетичні фактори (сімейна спадковість), вплив жорстокості в медіа (телебачення, фільми, Інтернет), вживання наркотиків або алкоголю, наявність вогнепальної зброї вдома, комбінацію стресогенних соціо-економічних факторів сім'ї, пошкодження мозку тощо [12].

Аналітичний огляд закордонних праць, де вперше були ініційовані психологічні дослідження булінгу, котрі безпосередньо присвячені проблемі або стосуються її

окремих аспектів, надав можливість виділити п'ять етапів в розумінні психологічного та соціального феномену шкільного терору.

I етап – 1972–1988 роки. Вивчення механізмів групової агресії мобінгу. Шкільна агресія: форми, види, причини. Перша програма профілактики булінгу у шкільному середовищі.

II етап – 1989 – середина 1990-х років. Сплеск міжнародних наукових публікацій та доповідей, широкомасштабні проекти в Канаді та Англії з метою класифікації нефізичних форм насильства: плітки, причіпки, кепкування, дезінформація та інше.

III етап середина 1990-х-2004 роки. Головний фокус уваги фахівців зосереджено на аналізі ролей у булінгу, його динаміці розвитку та негативних наслідках у соціумі.

IV етап – 2004-2009 роки. З'ясовано вплив сучасних гаджетів на поведінку шкільної молоді, онлайн булінг (кібербулінг), поширене використання фотографії, відеозйомки зі сценами булінгу та їх розміщення у соціальних мережах і, як наслідок, суїцидальні мотиви поведінки підлітків; психологічний та соціологічний аспекти проблеми за новими реаліями.

V етап – 2010–2018 роки. Загострення проблеми шкільного насильства у освітніх закладах світу, вироблення сучасних підходів до визначення, класифікації причин, видів та форм його проявів у підліткових шкільних колективах [13, с. 54]. Дослідження даного явища в генезі надасть можливість зрозуміти етапи розвитку булінгу та спрогнозувати методи запобігання та профілактики цього явища.

Цькування дитини в школі має надзвичайно негативні наслідки для її майбутнього, залишаючи психологічні травми на все життя, що в подальшому може виражатися в неспроможності батьків, які в дитинстві зазнали булінгу, будувати повноцінні відносини з іншими людьми та виховувати власних дітей. Таким чином, наразі в нашій країні існує гостра потреба визначення заходів протидії даному явищу та встановлення відповідальності за булінг на законодавчому рівні [4].

Діти добре розпізнають фізичне насильство, плутаються в економічному, не визнають психологічного та соромляться сексуального, при тому, що досить часто до нього вдаються, не розуміючи наслідків. До речі, перше рішення суду про булінг, прийняте Бориспільським міськрайонним судом Київської області 5 лютого 2019 року, стосувалося проявів психологічного та сексуального насильства дитини щодо своєї ровесниці в школі із застосуванням засобів електронних комунікацій, а саме поширення непристойних фото в мережі «Інстаграм». «Жарт» кривдниці обернувся для її батьків стягненням у вигляді штрафу в розмірі 50 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян та судового збору [3].

За даними Єдиного державного реєстру судових рішень, станом на 09.12.2019 року суди розглянули 316 справ про булінг, з яких у 123 справах було винесено рішення про накладення стягнення:

- у 103 випадках (84 %) – штраф (найчастіше на матір дитини);
- у 10 випадках (8 %) – громадські роботи (які, на думку суддів, рідко признаються, оскільки не є ефективними);

- у 9 випадках – попередження, яке не перебачено в санкції статті;
- в 1 випадку – зобов'язання публічно вибачитися [14].

Питання віку настання кримінальної відповідальності за булінг є дискусійним і активно обговорюється у наукових колах та серед практичних працівників на предмет його зниження. Прихильники зниження кримінального вікового порогу обґрунтовують свою позицію, по-перше, даними психологів, які у процесі дослідження різноманітних характеристик особистості різних вікових періодів довели, що вік з 11–12 до 14–15 років як перехідний від дитинства до юнацтва супроводжується інтенсивним розвитком інтелекту та волі, який формує у психічно здорової неповнолітньої особи здатність до соціально орієнтованої вольової поведінки в ситуаціях, передбачених кримінальним законом. По-друге, на їхнє переконання, діти вже з 11 річного віку здатні розуміти протиправність та усвідомлювати суспільну небезпеку таких злочинів, як: умисне вбивство (ст. 115 КК), умисне тяжке тілесне ушкодження (ст. 121 КК), зґвалтування (ст. 152 КК), насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом (ст. 153 КК). За своєю суттю ці заборони відображають елементарні правила поведінки, відомі кожному ще з дитинства [15, с. 36].

Британський науковець Н. Данкансон досліджував такий різновид булінгу, як вживання образливих, сексуально забарвлених слів у спілкуванні учнів молодшої і старшої середньої школи. Вчений мав на меті з'ясувати як впливає така поведінка на формування гендерної ідентичності молодого покоління, які чинники сприяють виникненню такої поведінки.

Впродовж семи років Н. Данкансон проводив своє дослідження – перед ним пройшло три покоління школярів. При цьому дослідник зазначає, що його вразила всюдисутність гендеру: гендерна складова була присутня у всіх ситуаціях і сферах шкільного життя. Вчений зауважує, що світ взаємин підлітків – це дуже закрита сфера. Часто вчителі, батьки, науковці не мають доступу до неї. Проте ця закрита приватна сфера існує у найбільш яскравих, сильних, напружених соціальних формах у межах організованої, впорядкованої і бюрократизованої інституції, якою є середня школа [16, с. 3–4].

Дослідження вченого дало змогу оцінити гендерний вплив, а також визначити специфіку роботи з дівчатами та хлопцями. За даними дослідження можна визначити, що у хлопців є потреба у завоюванні свого авторитету у групі. Виявлено, що гендерні стереотипи впливають на виникнення такої проблеми, як булінг. Проаналізувавши дослідження, можна розробити план дій протидії булінгу, а саме у середній школі, а також проводити профілактичну роботу окремо з дівчатами та хлопцями.

Булінг це не є проблемою однієї людини чи групи людей, ця проблема має державні масштаби, а заходи запобігання та протидії обговорюються очільником держави та його оточенням. Так, у рамках візиту экс-Президента Петра Порошенка до США для участі в 73-й сесії Генеральної Асамблеї ООН тодішня перша леді Марина Порошенко брала участь у обговоренні питань протидії булінгу під час зустрічі з керівництвом Департаменту освіти Нью-Йорка. На зустрічі йшлося про

вивчення досвіду США з профілактики цієї проблеми. За підсумками зустрічі, були зроблені висновки, що «оскільки булінг в освітньому середовищі негативно впливає на розвиток особистості дитини і на формування її системи цінностей, дуже важливо своєчасно і ефективно протидіяти жорстокій і насильницькій поведінці школярів» [17].

Певним засобом психологічної допомоги і консультування може бути звернення по «телефону довіри» – спеціально створеної соціальної служби. В європейських країнах, як і в Україні, існують телефонні «гарячі лінії», громадські організації, які надають захист і допомогу особам, які постраждали від булінгу. Звісно, потрібно виховувати у дітей повагу до прав інших людей, до їхніх людських цінностей, що забезпечуються Конституцією України та іншими нормативно-правовими актами. Кожна людина повинна знати свої права, адже їх знання є основою поваги до прав інших, а також усвідомлення цінності життя. Але проблема в тому, що не лише дитина не знає своїх прав, а й дорослі – батьки та вчителі не обізнані з формами насильства. Для подолання цієї проблеми потрібне впровадження правової освіти в освітню діяльність не зі шкільного віку, а з часу усвідомлення дитиною, що вона має право на безпечне середовище, яке будуватиметься на партнерстві та може претендувати на захист.

Існує дуже багато методик, деякі визнані більш дієвими у боротьбі з цим явищем. Є, наприклад, *метод Фарста*, названий за іменем стокгольмського району – полягає у комплексній роботі педагогічного колективу з усіма учасниками булінгу та залучення булерів до боротьби з ним. Ще хороші відгуки про фінський *метод KiVa*, що складається з двох частин – дії на випередження (за допомогою боротьби з причинами булінгу) і робота з наслідками булінгу. Позитивними аспектами таких методик є те, що вони передбачають розділення учасників на вікові групи [18]. *Link crew* (команда зв'язків) – це система, що запроваджена видатним педагогом і філософом Джоном Дьюї і застосовується північноамериканською педагогікою (США і Канада). Створюється «Команда зв'язків» з найбільш позитивних, усміхнених, активних, з лідерськими рисами учнів школи. Їх відбирають і спеціально готують (для цього їм доводиться на тиждень раніше повернутися з літніх канікул, але ніхто не скаржиться – це престижно потрапити до команди, зазвичай конкурс охочих – п'ять осіб на місце). Цю команду готують для того, щоб у майбутньому вони стали «шефами» хлопців з класів молодшого віку. Особлива увага – тим, хто переходить на новий освітній ступінь (1-й, 5-й, 9-й класи). Отже, так звані куратори наглядають за своїми «підшефними» – це від 3 до 5 осіб. Їхня робота полягає у наданні психологічної допомоги, а саме адаптація до нових умов, роз'яснення, а також допомога у вирішенні конфліктів, робота здійснюється під керівництвом шкільного психолога або педагога. Всі члени команди проводять заняття для учнів школи з різної тематики. Така участь у команді є повноцінним шкільним предметом, за який учні, які потрапили в команду, отримують оцінку. Ми вважаємо, що *Link crew* є ефективною методикою, за допомогою якої можна звести шкільне насильство до мінімуму.

Безперечно, важливе місце у профілактиці та попередженні шкільного булінгу відведено роботі з учнями-кривдниками та учнями-жертвами. Оскільки науковці вказують, що ініціатори булінгу зазвичай мають обмежені навички вирішення конфліктів, розуміння почуттів інших та висловлення співчуття, керування емоціями, їм, у першу чергу, надають допомогу в оволодінні цими навичками. Жертви булінгу через свою вразливість і тривожність намагаються уникати конфліктів та вдаються до соціальної ізоляції. Тому робота з цією групою учнів передбачає підвищення їхньої самооцінки та впевненості в собі, оволодіння навичками керування страхом та вмінням захистити себе [19, с. 24].

У наш час педагогічні працівники закладів освіти повинні володіти інформацією про булінг (знати причини, прояви та наслідки), а також мати чіткий план дій протидії цього явища. 26.02.2020 року Міністерство освіти і науки України затвердило план заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу (цькуванню) в закладах освіти, також рекомендують кожній школі розробити документ з планом протидії булінгу. Деякі школи уже мають такий документ, як наприклад, середня загальноосвітня школа № 81 міста Дніпра. Школа виділяє діагностичний етап, де психолог діагностує рівень напруженості, тривожності в учнівських колективах; інформаційно-профілактичні заходи, де залучені батьки та педагоги; формування навичок дружніх стосунків здобувачів освіти, а також робота з батьками. На нашу думку, такі профілактичні роботи допоможуть дітям стати більш толерантними один до одного та зменшать випадки цькування.

Мінімізація проблеми булінгу в освітньому середовищі пов'язана з вирішенням на різних рівнях таких завдань: на рівні держави – підтримка освітньо-виховних програм; на рівні школи введення правил, статутів; на рівні класів – створення умов для ефективного спілкування і взаємодії дітей; на рівні індивідуальної поведінки вчителя – уважність щодо взаємодії дітей і власне позитивне ставлення до них [20, с. 75].

Висновки. Булінг – це проблема, яка поширена в усьому світі. Багато науковців досліджують це явище та намагаються розробити план дій, які допоможуть зменшити кількість випадків. Цю проблему можна назвати соціально-психологічною, яка призводить до руйнування особистості. Насамперед руйнується психічне здоров'я (депресії, панічні атаки, стреси та ін.), а також проявляється така риса характеру, як агресивність. У наступному це може призвести до непоправних помилок і як наслідок – зростання рівня дитячої злочинності.

На нашу думку, важливим є виховання з самого дитинства. Батьки повинні розповідати своїм нащадкам про цінності, а саме цінність життя та здоров'я, кожна дитина повинна знати, що має право на захист (зі сторони держави, батьків, педагогів та ін.). Підлітки повинні бути обізнаними, що за протиправні дії може наставати юридична відповідальність (кримінальна або адміністративна). Оскільки булінг чиниться переважно у шкільному середовищі, то кожна школа повинна мати

практичного психолога, який би діагностував учнівські колективи, а також проводив особисті консультації (за потреби з батьками).

Булінг – це насильство, тому потрібно обов’язково проводити правопросвітницьку роботу. Для запобігання правопорушенням освітній навчальний заклад обов’язково повинен мати план заходів для запобігання булінгу та проводити профілактику. Не можна ігнорувати цю проблему, адже це може призвести до непоправних наслідків та скалічити життя не однієї людини. Звісно, повністю викоринити булінг майже неможливо, але звести випадки знущань до мінімуму можливо. Спільними зусиллями ми зможемо створити безпечне освітнє середовище для наших дітей, адже «здорові діти – здорове майбутнє країни».

Перелік використаних джерел

1. Olweus D. *Bullying at school: What we know and what we can do*. Wiley, 1993. 215 p.
2. Алексєєнко Т. Явища мобінгу і булінгу у взаєминах особистості та колективу. *Управління освітою*. 2019. № 4 (412). С. 46–53.
3. Падучук О. Булінг: міфи та реальність. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/buling-mify-ta-realnist/>
4. Миськевич Т. Регулювання проблеми булінгу на законодавчому рівні: перші кроки України та світовий досвід. *Громадська думка про правотворення*. 2019. № 1 (166). С. 18–22. URL: <http://nbuviap.gov.ua/images/dumka/2019/1.pdf>
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькування): Закон України від 18 грудня 2018 року № 2657-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 5. Ст. 33 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19#n8>
6. Пазичук А. 221 Адміністративний протокол про цькування за півроку / Центр прав людини ZMINA. ZMINA. 2019. 30 липня. URL: https://zmina.info/articles/pivroku_borotbi_z_bulingom_u_shkolah_pidsumki_jeksperta/
7. Плутицька К. Підходи до розуміння булінгу як форми шкільного насильства. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2017. № 2. Т. 2. С. 78–80.
8. Андрєєнкова В. Л., Мельничук В. О., Калашиник О. А. Протидія булінгу в закладі освіти: системний підхід: методичний посібник. Київ: ТОВ «Агентство «Україна», 2019. 132 с.
9. Капустянська О. М. Булінг у підлітковому середовищі. URL: https://ru.osvita.ua/school/lessons_summary/psychology/62538/
10. Іваній О. Соціальна та кримінально-правова характеристика булінгу. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2018. Вип. 3. Т. 2. С. 107–110.
11. Randall P. *Bullying in Adulthood: Assessing the Bullies and Their Victims*. Florence, KY, USA: Brunner-Routledge, 2001. URL: <http://site.ebrary.com/lib/bckharkiv/Doc?id=10053591>
12. Король А. Причини та наслідки явища булінгу. *Відновне правосуддя в Україні*. 2009. № 1–2. С. 184–193.
13. Деркач Л. М., Горач Л. В. Проблема булінгу та сором’язливості в сучасному українському освітньому просторі: крос-культурний аспект. *Міжнародний науковий вісник*. Т. 2 (18). Ужгород, 2018. С. 48–59.

14. Падучак О. Булінг – стоп! Аналіз першого року реалізації Закону щодо протидії булінгу. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/buling--stop-analiz-pershogo-roku-realizaciyi-zakonu-shchodo-protidiyi-bulingu.html>

15. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх, звільнення від неї та застосування примусових заходів виховного характеру: навч.-метод. реком. / за заг. ред. О. Г. Колба. Луцьк, 2006. 147 с.

16. Лушпай Л. І. Булінг як соціально-педагогічна проблема та шляхи її вирішення (на прикладі досвіду середніх загальноосвітніх шкіл Великої Британії). Київ, 2010. С. 126–131.

17. Інформаційний ресурс «Дитинство без насильства». Головне в законі про протидію булінгу в школах. URL: <https://rescentre.org.ua/zakonodavstvo-ta-pravovi-pyutannia/holovne-v-zakoni-pro-protydiiu-bulinhu-v-shkolakh>

18. Що таке булінг і як з ним боротися. URL: <https://official-online.com/lifestyle-2/style-life/bulling/>

19. Жеброва А. О. Булінг як основа катувань серед неповнолітніх. URL: <http://www.nusta.edu.ua/wp-content/uploads/2016/11/Жеброва-Анастасія-Олександрівна.pdf>

20. Барліт О. О., Барліт А. Ю. Соціально-педагогічна та психологічна проблема булінгу в освітньому середовищі. URL: <http://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2012/24/14.pdf>

References

1. Olweus D. *Bullying at school: What we know and what we can do*. Wiley, 1993. 215 p [engl.]

2. Alekseenko T. *Phenomena of mobbing and bullying in the relationships between the individual and the community*. Education management. 2019. №4 (412). Pp. 46–53. [russ.]

3. Paduchak O. *Bullying: myths and reality*. URL: [https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/buling-mify-ta-realist/\[ukr.\]](https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/buling-mify-ta-realist/[ukr.])

4. Myskevych T. *Regulation of the problem of bullying at the legislative level: the first steps of Ukraine and world experience*. Public opinion on law-making process. 2019. №1 (166). Pp. 18–22. URL: <http://nbuviap.gov.ua/images/dumka/2019/1.pdf> [ukr.]

5. *On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine about Countering Bullying (Harassment): the Law of Ukraine*. Information of the Verkhovna Rada. 2019. №5. Art. 33. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19#n8> [ukr.]

6. Pazychuk A. *221 Administrative report on harassment in six months*. ZMINA Human Rights Center. ZMINA. 2019. 30.07. URL: https://zmina.info/articles/pivroku_borotbi_z_bulingom_u_shkolah_pidsumki_jeksperta/ [russ.]

7. Plutitska K. *Ways of understanding bullying as a form of school violence*. Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Jurisprudence series. 2017. № 2. T. 2. Pp. 78–80. [ukr.]

8. Andreenkova V., Melnichuk V., Kalashnik O. *Countering bullying in an educational institution: a systematic approach*. Methodical manual. Kyiv: LLC “Agency Ukraine”, 2019. 132 p. [ukr.]

9. Kapustyanskaya O. *Bullying in adolescence*. URL: [https://ru.osvita.ua/school/lessons_summary/psychology/62538/\[ukr.\]](https://ru.osvita.ua/school/lessons_summary/psychology/62538/[ukr.])

10. Ivaniy O. *Social and criminal characteristics of bullying*. Scientific Bulletin of Kherson State University. Legal Sciences series. 2018. Issue 3. T. 2. Pp. 107–110.

11. *Randall P. Bullying in Adulthood: Assessing the Bullies and Their Victims. Florence, KY, USA: Brunner-Routledge, 2001. URL: <http://site.ebrary.com/lib/bckharkiv/Doc?id=10053591>. [engl.]*
12. *Korol A. Reasons and consequences of bullying. Restorative justice in Ukraine. 2009. № 1–2. Pp. 184–193. [ukr.]*
13. *Derkach L., Gorach L. The problem of bullying and shyness in the modern Ukrainian educational space: cross-cultural aspect. International Scientific Bulletin. T. 2 (18). Uzhhorod, 2018. Pp. 48–59. [ukr.]*
14. *Paduchak O. Bullying – stop! Analysis of the first year of the implementation of the Law on Combating Bullying. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshе/buling--stop-analiz-pershogo-roku-realizaciyi-zakonu-shchodo-protidiyi-bulingu.html> [ukr.]*
15. *Features of criminal liability of minors, release from it and use of coercive measures of an educational nature: teaching method / For the head, ed, O. Kolba. Lutsk, 2006. 147 p. [ukr.]*
16. *Lushpay L. Bullying as a socio-pedagogical problem and ways to solve it (by reference to secondary schools in Great Britain experience). Kyiv, 2010. Pp. 126–131. [ukr.]*
17. *Information resource “Chilhood without violence”. The main thing in the law on combating bullying in schools. URL: <https://rescentre.org.ua/zakonodavstvo-ta-pravovi-pytannia/holovne-v-zakoni-pro-protydiuu-bulinhu-v-shkolakh> [ukr.]*
18. *What is bullying and how to deal with it. URL: <https://official-online.com/lifestyle-2/style-life/bulling/> [ukr.]*
19. *Zhebrova A. Bullying as a basis for torture among minors. URL: <http://www.nusta.edu.ua/wp-content/uploads/2016/11/Жеброва-Анастасія-Олександрівна.pdf> [ukr.]*
20. *Barlit O., Barlit A. Socio-pedagogical and psychological problem of bullying in the educational environment. URL: <http://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2012/24/14.pdf> [ukr.]*

КАТЕРИНЧУК К., МАЦЮК О. Булінг: правові та соціально-психологічні аспекти.

У статті проаналізовано правові та соціально-психологічні аспекти булінгу для подальшого запобігання та вдосконалення методів протидії цьому явищу. Серед напрямів розв’язання проблеми є розроблення плану заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу (цькуванню) в закладах освіти. Важливим є виховання з самого дитинства. Вже у підлітковому віці дитина має знати, що за протиправні дії вона може бути притягнута до кримінальної або адміністративної відповідальності. Булінг – це насильство, тому потрібно обов’язково проводити правопросвітницьку роботу. Не можна ігнорувати цю проблему, адже це може призвести до непоправних наслідків та скалічити життя не однієї людини. Автори зазначають, що викоринити булінг неможливо, але звести випадки до мінімуму можна.

Ключові слова: булінг, учасники освітнього процесу, насильство, шкільна агресія, профілактика, запобігання, правопорушення.

КАТЕРИНЧУК Е., МАЦЮК О. Буллинг: правовые и социально-психологические аспекты.

В статье проанализированы правовые и социально-психологические аспекты буллинга. Исследования могут быть полезными для дальнейшего предотвращения проблемы и совершенствования методов противодействия этому явлению. Одна из важных составляющих решения проблемы – разработка плана мероприятий, направленных на предупреждение буллинга (травли) в учебных заведениях. Важным является воспитание ребенка. Уже в подростковом возрасте человек должен осознавать, что за противоправные действия он будет привлечен к административной или уголовной ответственности. Правосветительская деятельность в учебных заведениях обязательна в рамках противодействия насилию. Нельзя игнорировать эту проблему, так как это может привести к непоправимым последствиям и нанести ущерб жизни человека. Авторы отмечают, что искоренить буллинг полностью невозможно, но свести случаи к минимуму вполне реально.

Ключевые слова: буллинг, участники образовательного процесса, насилие, школьная агрессия, профилактика, предотвращение, правонарушение.

KATERYNCHUK K., MATSIUK O. Bullying: Legal and Socio-Psychological Aspects.

The article focuses on the problems of bullying. Legal and socio-psychological aspects are analyzed in order to further prevention and improvement of the methods counteracting this phenomenon.

In particular, the stages of development of the problem are drawn, special attention is paid to research in which it is possible to develop a plan of action to prevent bullying in educational institutions. Bullying is one of the most uncertain and debatable definitions that needs further study. Systematic, regularly repeated violence (mostly psychological) is the main feature of bullying.

Scientists D. Olveus, P. Randall, N. Duncanson and others have studied the problem of bullying.

The article reveals the legal aspect of bullying, namely legal liability (administrative and criminal). The content of the Law of Ukraine “On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine about Countering Bullying (Harassment)” of December 18, 2018 №2657-VIII and other regulations are analyzed. Methods to counter bullying such as the Farst, Link crew and the Finnish KiVa method are presented.

Development of an action plan, aimed at preventing and combating bullying (harassment) in educational institutions, is among the ways of solution the problem. Thus, bullying is the worldwide problem. This problem is called socio-psychological which leads to destruction of the personal character. According to the authors, education from childhood is necessary. A person should know, already in his adolescence, that he can be prosecuted criminally or administratively for illegal actions. Bullying is violence, therefore science of law must be taught. This problem mustn't be ignored because it could lead to irreparable consequences and ruin lives of many people. The authors note that it is impossible to eradicate bullying but it is possible to minimize such cases.

Key words: bullying, participants of the educational process, violence, school aggression, preventing, offence.